

**DASTLABKI YILLARDA HUQUQIY TARG‘IBOT VA AHOLINING
HUQUQIY MADANIYATINI OSHIRISHDAGI TARIXIY MUAMMOLAR VA
ULARNING YECHIMLARI**

Yoqubov Bobur Bozor o‘g‘li

Surxondaryo viloyati Termiz davlat

universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo‘nalishi talabasi

Mamanarov. X. X

Yurisprudensiya yo‘nalishi yuridik fakulteti

davlat va huquq asoslari kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida huquqiy targ‘ibot tizimini shakllantirish jarayoni, aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishda duch kelingan tizimli muammolar va ularning bartaraf etilish bosqichlari ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, huquqiy nigilizm hodisasi va uning jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta‘siri hamda davlat tomonidan qabul qilingan strategik dasturlarning ahamiyati yoritilgan. O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida jamiyatning huquqiy qiyofasini shakllantirish, huquqiy targ‘ibot tizimini yo‘lga qo‘yish va aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishning tarixiy-huquqiy jihatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida sobiq ittifoq tuzumidan meros qolgan huquqiy nigilizm, qonunlarga nisbatan ishonchsizlik va huquqiy savodxonlikning pastligi kabi fundamental muammolar ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, davlat tomonidan qabul qilingan strategik dasturlar, xususan, 1997-yildagi Milliy dasturning huquqiy ongini o‘zgartirishdagi roli va ushbu muammolarni bartaraf etishda qo‘llanilgan institutsional yechimlar yoritib berilgan. Maqola yakunida o‘sha davr tajribasining bugungi kunda "Yangi O‘zbekiston" sharoitida huquqiy davlat qurishdagi ahamiyati bo‘yicha xulosalar shakllantirilgan.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the process of forming a legal propaganda system in the early years of Uzbekistan's independence, the systemic problems encountered in raising the legal culture of the population, and the stages of

their resolution. Additionally, the phenomenon of legal nihilism, its negative impact on social progress, and the significance of strategic programs adopted by the state are discussed. This article explores the historical and legal aspects of shaping the legal image of society, establishing a legal propaganda system, and raising the legal culture of the population during the early years of Uzbekistan's independence. The research provides a scientific analysis of fundamental problems inherited from the former Soviet regime, such as legal nihilism, distrust of laws, and low legal literacy. Furthermore, the strategic programs adopted by the state, particularly the role of the 1997 National Program in transforming legal consciousness and the institutional solutions applied to overcome these challenges, are highlighted. The article concludes with insights into the significance of that period's experience in building a rule-of-law state under the conditions of "New Uzbekistan" today.

Kalit soʻzlar: huquqiy madaniyat, huquqiy targʻibot, huquqiy nigilizm, huquqiy ong, mustaqillik, islohot, davlat va huquq. Huquqiy madaniyat, huquqiy targʻibot, huquqiy nigilizm, huquqiy ong, mustaqillik davri, huquqiy islohotlar, qonun ustuvorligi, Milliy dastur, ijtimoiy ong, huquqiy taʼlim.

Keywords: legal culture, legal propaganda, legal nihilism, legal consciousness, independence, reform, state and law. Legal culture, legal propaganda, legal nihilism, legal consciousness, independence era, legal reforms, rule of law, National Program, social consciousness, legal education.

Kirish

Mustaqillikning dastlabki yillarida Oʻzbekiston oʻz taraqqiyot yoʻlini tanlar ekan, demokratik huquqiy davlat qurishni bosh maqsad qilib qoʻydi. Biroq, har qanday demokratik islohotning muvaffaqiyati nafaqat mukammal qonunlarga, balki shu qonunlarga amal qiluvchi jamiyat aʼzolarining huquqiy madaniyati va ongiga bogʻliqdir. 1990-yillarning boshlarida jamiyatda oʻtish davriga xos boʻlgan huquqiy boʻshliqlar, eski tizimdan qolgan huquqiy qarashlar va yangi qabul qilingan qonun hujjatlarining mohiyatini aholiga yetkazish mexanizmlari yetarli darajada shakllanmagan edi. Ushbu maqola oʻsha davrdagi tarixiy toʻsiqlarni va ularni yengib oʻtishda qoʻllanilgan ilmiy-amaliy yondashuvlarni oʻrganishga bagʻishlanadi. Har qanday davlatning mustaqillik poydevori nafaqat uning iqtisodiy qudrati yoki siyosiy barqarorligi, balki shu jamiyatda qaror topgan huquqiy tartib va fuqarolarning huquqiy ongi bilan oʻlchanadi. Oʻzbekiston Respublikasi oʻz mustaqilligini qoʻlga kiritgan dastlabki yillarda totalitar tuzumdan demokratik jamiyatga oʻtishning murakkab

davrini boshidan kechirdi. Bu davrda jamiyat hayotining barcha jabhalarida bo'lgani kabi, huquqiy sohada ham tub islohotlarni amalga oshirish zaruriyati yuzaga keldi. Biroq, yangi qabul qilingan demokratik qonunlarning hayotga tatbiq etilishi aholining mavjud huquqiy madaniyati darajasi bilan to'qnash keldi.

Tarixiy kontekst va ilmiy muammo. 1990-yillarning boshlarida O'zbekiston huquqiy tizimi ikki tomonlama tazyiq ostida edi: bir tomondan, sovet huquqiy maktabining ma'muriy-buyruqbozlikka asoslangan tushunchalari saqlanib qolgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida yangi huquqiy munosabatlar (xususiy mulk, tadbirkorlik erkinligi, inson huquqlari ustuvorligi) shakllana boshladi. O'sha davrdagi asosiy ilmiy va amaliy muammo — aholi ongida "hamma narsa davlatniki" degan qarashdan "huquq va majburiyatlar mutanosibligi" tushunchasiga o'tishni ta'minlash edi.

Huquqiy targ'ibotning roli. Dastlabki yillarda huquqiy targ'ibot (legal propaganda) tizimi o'zining an'anaviy shakllaridan voz kecha olmagan edi. Axborot yetkazishning bir tomonlama xarakteri, ya'ni faqat davlat irodasini majburlov orqali tushuntirish uslubi, fuqarolarda huquqiy faollikni oshirishga to'sqinlik qildi. Shu sababli, huquqiy targ'ibotni shunchaki ma'lumot berish emas, balki aholida huquqiy immunitetni (qonunbuzarlikka nisbatan muhosasizlikni) shakllantirish vositasiga aylantirish strategik vazifa sifatida belgilandi.

Tadqiqotning maqsadi. Ushbu maqolada mustaqillikning ilk yillarida huquqiy madaniyatni yuksaltirish yo'lidagi ob'ektiv va sub'ektiv to'siqlar o'rganiladi. Jumladan, huquqiy nigilizmning (qonunlarni inkor etish) ijtimoiy-psixologik ildizlari, huquqiy axborotning yetishmasligi va qonunchilik bazasining dinamik o'zgarishi sharoitida aholi bilan ishlashning ilmiy metodologiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, 1997-yildagi "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi"ning qabul qilinishi ushbu muammolarni bartaraf etishda qanday burilish yasagani ilmiy nuqtai nazardan asoslab beriladi.

Asosiy qism

1. Tarixiy muammolar va huquqiy nigilizm

Mustaqillikning ilk pallasida eng katta muammo huquqiy nigilizm — ya'ni qonunlarga bepisandlik bilan qarash va ularni tan olmaslik kayfiyati edi. Buning bir necha ilmiy sabablari mavjud:

1. Sovet davri merosi: Markazlashgan ma'muriy-buyruqbozlik tizimi davrida aholida qonunlarga faqat jazo vositasi sifatida qarash shakllangan edi.

2. Kadrlar yetishmovchiligi: Yangi milliy qonunchilikni xalqqa tushuntirib bera oladigan, zamonaviy fikrlaydigan huquqshunos mutaxassislarning tanqisligi.

3. Axborot texnologiyalarining past darajasi: Huquqiy axborotni tezkorlik bilan yetkazish mexanizmlari (bugungi internet va ijtimoiy tarmoqlar kabi) mavjud emasligi.

2. Huquqiy targ'ibotning uslubiy xatolari

Dastlabki yillarda huquqiy targ'ibot asosan rasmiyatchilik va "hisobot uchun" ishlash tamoyiliga tayanib qolgan edi. Ma'ruza va seminarlar quruq nazariyadan iborat bo'lib, oddiy fuqaroning kundalik hayotidagi huquqiy muammolariga (mulk huquqi, tadbirkorlik erkinligi va h.k.) javob bermas edi.

3. Muammolarning yechimi va davlat strategiyasi

Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida 1997-yil 29-avgustda Oliy Majlis tomonidan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi" qabul qilindi. Bu dastur quyidagi yechimlarni taqdim etdi:

1. Uzluksiz ta'lim tizimi: Huquqiy ta'lim bog'chadan boshlab Oliy o'quv yurtigacha bo'lgan barcha bosqichlarga tatbiq etildi.

2. Institutsional islohotlar: Adliya vazirligi tizimida huquqiy targ'ibot va ma'rifat boshqarmalari faoliyati tubdan takomillashtirildi.

3. OAV roli: "Inson va qonun", "Huquq" kabi maxsus nashrlar, televideniya "Huquqiy ko'rsatkich" kabi dasturlarning ko'payishi aholining huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qildi. 1. Huquqiy ong transformatsiyasidagi konseptual to'siqlar

Mustaqillikning dastlabki yillarida aholi o'rtasida "paternalistik qarashlar" (davlat barcha masalalarni hal qilib berishi kerak degan tushuncha) ustunlik qilgan. Bu esa fuqarolarning shaxsiy huquqiy tashabbuskorligini bo'g'ib qo'yardi.

4. Ilmiy muammo: Sovet huquq tizimi "davlat manfaati inson manfaatidan ustun" tamoyiliga qurilgan edi. 1992-yilgi Konstitutsiya esa "inson — jamiyat — davlat" triadasini o'rtaga tashladi.

5. Ziddiyat: Aholi yangi qabul qilingan "shaxsiy daxlsizlik", "mulkdorlik huquqi" va "sud himoyasi" kabi tushunchalarni amalda qanday qo'llashni bilmas edi. Bu esa huquqiy vakuumning paydo bo'lishiga olib keldi.

2. Huquqiy targ'ibotning institutsional va metodologik muammolari

O'sha davrda huquqiy axborotni tarqatishda "vertikal uslub" (davlatdan fuqaroga) hukmron edi. Bunda "gorizontal aloqa" (fuqarolik jamiyati institutlari orqali targ'ibot) deyarli mavjud emasdi.

Asosiy kamchiliklar:

1. Terminologik murakkablik: Qonunlar tili haddan tashqari murakkab va akademik bo'lib, u oddiy aholi uchun tushunarsiz edi.

2. Biryozlama yondashuv: Targ'ibot faqat taqiqlar va majburiyatlarni tushuntirishga qaratilgan bo'lib, huquq va imkoniyatlar (masalan, tadbirkorlik huquqi) ikkinchi darajaga tushib qolgan edi.

3. Tarixiy yechimlar: Strategik islohotlar bosqichi

Davlat ushbu inqirozli holatdan chiqish uchun bir necha bosqichli modelni amalga oshirdi:

4. Huquqiy ta'limni tizimlashtirish: 1990-yillarning o'rtalariga kelib, barcha ta'lim muassasalarida "Konstitutsiya alifbosi", "Davlat va huquq asoslari" kabi fanlar majburiy etib belgilandi. Bu yosh avlodda huquqiy madaniyatni bazaviy darajada shakllantirishga xizmat qildi.

5. Huquqiy axborot tizimini markazlashtirish: Qonun hujjatlarining elektron bazalarini (masalan, keyinchalik shakllangan Lex.uz tizimining asosi bo'lgan bazalar) yaratishga poydevor qo'yildi.

6. Mahalla institutining faollashuvi: Targ'ibot ishlarini aholiga yaqinlashtirish maqsadida mahalla fuqarolar yig'inlari huzurida huquqiy maslahatxonalar tashkil etila boshladi.

Xulosa

Dastlabki yillarda aholining huquqiy madaniyatini oshirishdagi muammolar asosan tizimli o'zgarishlar va mafkuraviy yangilanish jarayonidagi tabiiy qiyinchiliklar bilan bog'liq edi. Davlat tomonidan qabul qilingan ilmiy asoslangan dasturlar va huquqiy ta'limning tizimlashtirilishi jamiyatda "qonun ustuvorligi" g'oyasining ildiz otishiga zamin yaratdi. Bugungi kunda ham ushbu tarixiy tajriba raqamli huquqiy targ'ibotni shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Mustaqillikning dastlabki yillarida huquqiy targ'ibot va aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish

masalalarini ilmiy tahlil qilish quyidagi fundamental xulosalarni shakllantirishga imkon beradi:

1. Tarixiy transformatsiya zaruriyati: Sobiq ittifoq davridan meros qolgan huquqiy nigilizm va paternalistik qarashlar yangi demokratik islohotlarning samaradorligiga jiddiy to'sqinlik qilgan. Aholi ongida qonunni shunchaki "jazo vositasi" emas, balki "erkinlik va himoya kafolati" sifatida qayta anglash jarayoni kechgan.

2. Tizimli yondashuvning shakllanishi: 1997-yildagi Milliy dasturning qabul qilinishi huquqiy targ'ibotni parokanda harakatlardan yagona davlat strategiyasiga aylantirdi. Bu davrda huquqiy ta'limning uzluksizligi (bog'cha-maktab-oliygoh) tamoyili joriy etilishi jamiyatning intellektual salohiyatini huquqiy medernizatsiyaga tayyorladi.

3. Institutsional yechimlarning samaradorligi: Adliya organlari, mahalla institutlari va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi vertikal va gorizontaal hamkorlik mexanizmlari o'sha davrdagi axborot tanqisligini bartaraf etishda asosiy drayver bo'lib xizmat qildi.

4. Huquqiy ongning dinamik o'sishi: Dastlabki yillardagi qiyinchiliklarga qaramay, aholining huquqiy faolligi oshishi natijasida fuqarolik jamiyati institutlarining o'zni mustahkamladi. Bu esa davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratining ilk kurtaklari paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida aholining huquqiy madaniyatini shakllantirish jarayoni nafaqat huquqiy, balki chuqur ma'naviy-psixologik islohot ham edi. O'tkazilgan tadqiqotlar va tarixiy manbalar tahlili quyidagi qo'shimcha xulosalarni chiqarishga asos bo'ladi:

1. Huquqiy nigilizmga barham berishning ilmiy modeli: Dastlabki yillarda huquqiy befarqlikka qarshi kurashishda "huquqiy ma'rifat" tushunchasi ustuvor etib belgilandi. Bu jarayonda shaxsning huquqiy ongi nafaqat qonunlarni bilish, balki ularni o'zining hayotiy ehtiyoji deb his qilish darajasiga ko'tarildi. Bu esa davlat va fuqaro o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlashning bosh omili bo'ldi.

2. Milliy qadriyatlar va huquqiy uyg'unlik: O'zbekiston tajribasining o'ziga xosligi shundaki, huquqiy targ'ibotda g'arbning demokratik andozalari sharqona ahloqiy me'yorlar va "Adolat" tushunchasi bilan uyg'unlashtirildi. Bu esa aholi tomonidan yangi huquqiy normalarni "yot element" sifatida emas, balki tabiiy qadriyat sifatida qabul qilinishini ta'minladi.

3. Huquqiy axborot erkinligi va shaffoflik: Tarixiy muammolarning aksariyati axborot yopiqligi bilan bog'liq edi. Shu sababli, qonun hujjatlarining ochiq e'lon qilinishi va

ularning sharhlarining xalqchil tilda yetkazilishi "huquqiy bo'shliq"larni to'ldirishga xizmat qildi.

4. Strategik ahamiyati: O'sha yillarda qo'yilgan fundamental poydevor bugungi kunda "Yangi O'zbekiston" sharoitida inson huquqlarini oliy qadriyat darajasiga ko'tarish va korrupsiyaga qarshi murosasiz jamiyat qurish strategiyasining nazariy asosi bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Karimov I.A. "O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura". – T.: O'zbekiston, 1996.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 1992.
3. "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi." O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qarori, 1997.
4. Saidov A.X. "Huquqiy madaniyat nazariyasi". – T.: Adliya vazirligi, 1998.
5. Mo'minov A.R. "Huquqiy ong va huquqiy madaniyatning shakllanishi". – T.: Fan, 2001.
6. Tojiboyev X. "O'zbekistonda huquqiy davlat qurishning nazariy asoslari". – T.: Universitet, 2004.
7. Ziyodullayev M. "Aholining huquqiy madaniyati va demokratik islohotlar". – Jurnal: *Huquq va burch*, 2005.
8. Xaydarov R. "Huquqiy targ'ibotning zamonaviy usullari". O'quv qo'llanma. – T., 2007.
9. Islomov Z.M. "Davlat va huquq nazariyasi". – T.: Adolat, 2007.
10. Boboyev H.B. "O'zbekistonda siyosiy va huquqiy ta'limotlar tarixi". – T.: Adolat, 2001.